

HAL
open science

Μικροφυσική του hardware ή ο γιγαντισμός του απειροελάχιστου

Dimitris Ginosatis, Dionyssi Kavvathas

► **To cite this version:**

Dimitris Ginosatis, Dionyssi Kavvathas. Μικροφυσική του hardware ή ο γιγαντισμός του απειροελάχιστου. Marshall McLuhan and Walter J. Ong International Centenary Symposium (The New Sensorium - Embodied Perception, Extensions of Humanity & Digital Communication), Apr 2012, Athens, Greece. <hal-01234437v3>

HAL Id: hal-01234437

<https://hal.science/hal-01234437v3>

Submitted on 23 Dec 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

ΜΙΚΡΟΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ HARDWARE
Ή Ο ΓΙΓΑΝΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΠΕΙΡΟΕΛΑΧΙΣΤΟΥ

Δημήτρης Γκινοσάτης – Διονύσης Καββαθάς *

Το παρόν κείμενο διάλεξης (5.000 λέξεις) εκφωνήθηκε στο πλαίσιο διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με θέμα: *Το Νέο Sensorium: Ενσώματη Αντίληψη, Προεκτάσεις του Ανθρώπου, Ψηφιακή Επικοινωνία*, το οποίο διοργανώθηκε από το Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών σε συνεργασία με το Πρόγραμμα Κοινωνίας & Τεχνολογίας του Ινστιτούτου Coach House του Πανεπιστημίου του Toronto, και διεξήχθη στις 20 και 21 Απριλίου του 2012 στην Αθήνα [<http://entopia.org/newsensorium/>].

Λέξεις-κλειδιά: μιντιοτεχνολογίες, σμίκρυνση, hardware, software, Martin Heidegger, Marshall McLuhan, Harold Innis, Friedrich Kittler, Vilém Flusser.

1. Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΗΤΟΤΗΤΑΣ

Όπως καθετί στην ιστορία, έτσι κι εδώ το θέμα που αναλαμβάνουμε να αναπτύξουμε ενώπιόν σας είναι άρρηκτα συνυφασμένο με μία διαδικασία υπερίσχυσης και καθυπόταξης, εν προκειμένω μιντιοτεχνολογικής: όπως είχε ήδη κατανοήσει ο Marshall McLuhan, οι πόλεμοι δεν είναι παρά βίαιες και αστραπιαίες συντριβές των παλιών τεχνολογιών από τις νέες τεχνολογίες ή, για να το διατυπώσουμε με διαφορετικούς όρους, οι πόλεμοι ισοδυναμούν με επιταχυμένες τεχνολογικές αλλαγές.

Το ζήτημα των φορητών συσκευών-μηχανικών προεκτάσεων του ανθρώπου, αν μια τέτοια «μακλουανική» μεταφορά είναι ακόμη δόκιμη, έχει μακρά ιστορία, η ευσύνοπτη αναψηλάφηση της οποίας δύναται να αποδειχθεί ιδιαιτέρως γόνιμη και διαφωτιστική για τη σημερινή κατάστασή μας, η οποία επειδή ακριβώς καθορίζεται αποφασιστικά από τα τεχνικά μέσα, γι' αυτό ακριβώς αξίζει να περιγραφεί.

Χωρίς την προϊούσα σμίκρυνση και, άρα, φορητότητα των τεχνικών μέσων, η οποία επιτείνεται σήμερα στην εποχή της αρχιτεκτονικής των microchip, κατ' αρχάς στη βάση των transistor και

* Ο Δημήτρης Γκινοσάτης διδάσκει, ως συμβασιούχος στην βαθμίδα του Επίκουρου (Π.Δ. 407), στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Ψηφιακές Μορφές Τέχνης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας.

Ο Διονύσης Καββαθάς είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών και Επισκέπτης Καθηγητής στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Ψηφιακές Μορφές Τέχνης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας.

αργότερα των εκατομμυρίων ενσωματωμένων flip-flop, θα ήταν αδύνατον να κατανοήσουμε τη νικηφόρα πορεία των φορητών υπολογιστών και των κινητών τηλεφώνων, τα οποία αρχίζουν να έρχονται σε δερματική εγγύτητα με το σώμα μας κατά τρόπο ανοίκειο. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Το ζήτημα έχει ως εξής: σε αντίθεση με τις τεχνικές εγχάραξης ιχών πάνω σε σκληρά υλικά (όπως είναι η πέτρα, το ξύλο, το μάρμαρο και τα μέταλλα), η γραφή και το βιβλίο δεν συνιστούν απλώς και μόνο μέσα αποθήκευσης (κάτι που ισχύει στην περίπτωση των τεχνικών εγχάραξης), αλλά και μέσα μετάδοσης. Στα αγάλματα, λόγου χάρη, είναι δυνατόν μία πληροφορία να εγχαραχθεί, όχι όμως και να μεταδοθεί. Το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τις τεχνικές εγχάραξης, βιβλία, όπως η Τορά και το Κοράνι, δηλαδή τα ιερά κείμενα δύο νομαδικών λαών, ήταν φορητά, κατέστησε δυνατές τις νίκες τους επί των ελληνικών θεών που λατρεύονταν υπό μορφή αφόρητων, δηλαδή μη φορητών μαρμάρινων αγαλμάτων. Τα τελευταία παρέμεναν ανέκαθεν συνώνυμα της εδαφικότητάς τους και συνιστούσαν εξωτερικές μνήμες-μνημεία, αξεχώριστα από τον τόπο τους και την προέλευσή τους.

Ωστόσο, όπως έδειξε το 1950 ο συμπατριώτης του McLuhan, Harold Innis στο μείζον έργο του με τίτλο *Empire and communications [Αυτοκρατορία και επικοινωνίες]*, οι αυτοκρατορίες δεν αρκεί να χειραγωγήσουν μονάχα τον άξονα του χρόνου μέσω μνημοτεχνολογιών αποθήκευσης, όπως είναι οι εγγραφές ή εγχαράξεις σε σκληρά υλικά (επιγραφές και αγάλματα), αλλά θα πρέπει επίσης να υπερικήσουν το χρόνο και το χώρο μέσω τεχνολογιών μετάδοσης.

Το άγαλμα, το οποίο σύμφωνα με τον Hegel αποτελεί την κατ' εξοχήν ελληνική μορφή τέχνης, στον Harold Innis μετασχηματίζεται σε κατ' εξοχήν μιντιακό πρόβλημα. Οι λαοί, οι θεοί των οποίων είναι σαν ζωντανοί, παρόντες υπό μορφή ξύλου ή μαρμάρου, χαλκού ή ελεφαντόδοντος, αυτοί λοιπόν οι λαοί φέρουν τους θεούς τους κυριολεκτικά περισσότερο βαρέως απ' ό,τι οι νομάδες κτηνοτρόφοι, οι θεοί των οποίων υπερίπτανται πάνω από τους θαλάσσιους δρόμους μιας αυτοκρατορίας ή πάνω από τους χέρσους δρόμους μιας ερήμου.

Σε αυτήν ακριβώς την αντίθεση μεταξύ εντοπισμού-εγκατάστασης και μετατόπισης-μετακίνησης έγκειται, όπως έδειξε ο Innis, η διαφορά μεταξύ Αθήνας και Ιερουσαλήμ, δηλαδή μεταξύ ελληνικής αρχαιότητας και εβραϊκού πολιτισμού. Μία αντίθεση η οποία βασίζεται στη διαφορά μεταξύ εγκατεστημένων γεωργών και νομάδων κτηνοτρόφων: το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου επί της Ακρόπολης πληροφορούσε, δείχνοντας με το χρυσό της δόρυ την κατεύθυνση την οποία έπρεπε να ακολουθήσουν τα πλοία για να προσορμίσουν στο λιμάνι του Πειραιά. Όταν όμως αντιστρόφως τα αθηναϊκά πλοία εγκατέλειπαν τον τόπο και αναχωρούσαν για την ίδρυση νέων αποικιών στη Σικελία, η θεά, δηλαδή το άγαλμά της, παρέμενε μη μετακινήσιμο, ριζωμένο στον τόπο του, πάνω στο βράχο της Ακρόπολης. Από την άλλη μεριά, ιερά και όσια τα οποία είναι φορητά, όπως οι ιερές γραφές, φαίνεται να εμφανίστηκαν μόνο σε νομάδες. Τα στόματα των θεικών αγαλμάτων δεν χρειαζόταν πλέον να πλένονται για να μπορούν να μιλούν: οι εντολές τους μπορούσαν εφεξής να κωδικοποιηθούν αλφαβητικά.

Ο Hegel, στις παραδόσεις του για τη φιλοσοφία της ιστορίας (1821-1831), δεν εξύμνησε τον Παύλο και τις θαλασσοπορείες του, αλλά τον Μωάμεθ και τους αραβικούς στρατηγούς πολέμους του. Σε σχέση με μια τέτοια δυνατότητα μεταβίβασης, την οποία εγγυώνται οι φορητές γραφές, οι θεοί, όπως τους εποίησαν οι Έλληνες ποιητές, υπολείπονται μιντιοτεχνολογικά σε σημείο μάλιστα που δεν θα ήταν καθόλου υπερβολικό να πούμε, επαναλαμβάνοντας τη θέση του Innis, πως η κατάρρευση του ελληνικού πολιτισμού υπήρξε θέμα μέσων.

Στη μορφή του ελληνικού ναού και της εντοπιότητάς του εμμένει και ο Martin Heidegger: δεν επιλέγει τυχαία άλλωστε, στην περιώνυμη διάλεξή του για την *Προέλευση του έργου τέχνης* (1935),

τον αναδυόμενο μέσα από τη γη ναό ή ακόμη και τα παπούτσια του van Gogh τα οποία δεν παραλείπει να τα επανεγγράψει και αυτά στη γη. Έτσι, θεωρεί καθετί που απολλύει τον τόπο του, μετατιθέμενο και εκτιθέμενο πέρα από τον τόπο καταγωγής του, ως προδοτική μετατόπιση και μηδενιστική ανεδαφικότητα. Αντιστοίχως, είναι εξίσου ολοφάνερο πως, για εκείνον, μία γλώσσα η οποία έχει μετατεθεί και μετουσιωθεί σε πληροφορία, μεταφερόμενη μέσω φορητών υπολογιστών, σηματοδοτεί την απομάκρυνσή της από τον βιούμενο κόσμο και, άρα, από την αυθεντική αλήθεια της.

Τα ιερά βιβλία, τα οποία δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι εμφανίστηκαν σε δύο νομαδικούς λαούς (τους Εβραίους και τους Άραβες), φαίνεται πως είχαν αντλήσει την ιερότητά τους και, ακολούθως, την εξουσία επί των άλλων θρησκειών και πολιτισμών, από αυτή τη σύζευξη των λειτουργιών αποθήκευσης και μετάδοσης. Φορητά βιβλία, όπως το Κοράνι και η Τορά, καθιστούν τους σταθερά εντοπισμένους ναούς και τα βαριά αγάλματα απηρχαιωμένα. Αυτή η υποβάθμιση των σταθερών μνημείων και μνημών (ή, για να το μεταφράσουμε με σύγχρονους όρους, αυτή η συρρίκνωση του hardware έναντι της έκρηξης του software) επιτάχθηκε από τη στιγμή που στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου, το μονοπώλιο του πάπυρου συνδέθηκε με το αυτοκρατορικό ταχυδρομείο [cursus publicum].

Η Ρώμη δεν κυριαρχούσε πια μόνο μέσω της αποθήκευσης του χρόνου, αλλά και μέσω της μετάδοσης, η οποία σήμανε την κυριαρχία επί του χώρου. Από εκείνη τη στιγμή, τίποτα πια δεν μπορούσε να σταματήσει την έλευση της τρίτης ιερής γραφής, δηλαδή της χριστιανικής: ως γνωστόν, ο χριστιανισμός εξαπλώθηκε μέσω των επιστολών του Παύλου, οι οποίες επιτελούσαν ευθύς εξαρχής λειτουργία καθοδηγητικού οχήματος των τεσσάρων ευαγγελίων, δηλαδή πληροφοριών. Βέβαια, αυτό που τελικά οδήγησε στη νίκη επί της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και του ταχυδρομείου της ήταν περισσότερο οι codices, και όχι οι κυλινδρικές περγαμηνές. Ενώ οι αρχαίοι συγγραφείς και αναγνώστες μπορούσαν να χειρίζονται τους τόμους τους σαν γραμμικές τεχνικές μνήμης και αποθήκευσης, ξετυλίγοντάς τους προς πίσω με τα χέρια τους, για πρώτη φορά ο codex επιτρέπει την τυχαία περιήγηση στο υλικό, δηλαδή καθιστά δυνατή μία μη γραμμική, διαγώνια μορφή ανάγνωσης-ξεφυλλίσματος και έτσι τη δυνατότητα ταχείας πρόσβασης στις πληροφορίες, αλλά και μια άλλη δυνατότητα σύνδεσης των πληροφοριών.

Αυτή η σύντομη αναδρομή μας ανοίγει τον ιστορικό ορίζοντα μέσα στον οποίο εμφανίζεται η σπουδαιότητα των τεχνικών αποθήκευσης και μετάδοσης πληροφοριών, οι οποίες όπως αναφέραμε σηματοδότησαν το θρίαμβο των φορητών και ταχείας πρόσβασης σε πληροφορίες μέσων, άρα των νομαδικών πολιτισμών, επί των εγκατεστημένων λαών, των ιερών τραπεζών δεδομένων και των χρηστών τους, οι οποίοι προκειμένου να πληροφορηθούν ήταν υποχρεωμένοι να βρίσκονται επί τόπου.

Η διαμάχη αυτή μεταξύ εγκατεστημένων και νομάδων αποκωδικοποιήθηκε με ενδιαφέροντα τρόπο από τον McLuhan ως σύγκρουση μεταξύ δύο διαφορετικών μοντέλων αντίληψης, βασισμένων αντιστοίχως στην όραση και στην ακοή. Ο ίδιος γράφει χαρακτηριστικά στο *Κατανοώντας τα Media*, οι προεκτάσεις του ανθρώπου ότι «ο κόσμος του αυτιού είναι πιο περιεκτικός και συμπαγής από οποιοδήποτε κόσμο του ματιού. Το αυτί είναι υπερευαίσθητο. Το μάτι είναι ψυχρό και αποστασιοποιητικό». Εδώ, θα πρέπει να αποσαφηνίσουμε ότι ο McLuhan προκρίνει τον ακουστικό δίαυλο έναντι του οπτικού, διότι καθώς ο ακουστικός χώρος δεν έχει κανένα κέντρο, αναιρεί την απόσταση του μέσα και του έξω, καθορίζοντας τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του καθαρά απτικά.

Με τον όρο *απτικότητα* ο ίδιος εννοεί τη συνέργεια των αισθήσεων [interplay of senses], πράγμα που σημαίνει ότι το μάτι εδώ μετασχηματίζεται σε χέρι που ψηλαφίζει από κοντά τα πράγματα ή,

όπως λέμε σήμερα, τα σκανάρει, μη αποστασιοποιούμενο από αυτά. Σε αυτό το μοντέλο αντιληπτικής οικονομίας, ο άνθρωπος είναι εμπυθισμένος στο περιβάλλον του. Εμπλέκεται άμεσα σ' αυτό. Η ακουστική απτικότητα έχει να κάνει με το να φέρνεις τον κόσμο κοντά.

Σε αυτές τις παρατηρήσεις, θα ήταν χρήσιμο να θυμηθούμε κι εκείνες των Deleuze & Guattari, όταν επιχειρούν να ορίσουν στο *magnum opus* τους με τίτλο *Mille Plateaux* την τέχνη των νομάδων ως απτική: στους νομάδες, ο απτικός, λείος χώρος της –σε εγγύτητα με τα πράγματα– όρασης έχει ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα: τη συνεχή μεταβλητότητα των κατευθύνσεών του και των σημείων αναφοράς του, δηλαδή τη συνεχή μεταβολή της σχέσης μεταξύ εγγύτητας και απόστασης. Οι νομαδικοί χώροι (η έρημος, η στέππα, η θάλασσα) είναι απτικοί χώροι που επιτρέπουν την καθαρή σύνδεση. Τέτοιους μη ευκλείδειους ή fractal χώρους αποτελούν εν μέρει για τους σύγχρονους νομάδες και οι χώροι των νέων δικτύων.

2. ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΕΣΑ

Σε μια επιστολή που απηύθυνε το 1971 στον πρόεδρο του πανεπιστημίου του, ο Marshall McLuhan γράφει:

Αγαπητέ Claude,

την Κυριακή έκανα τη μεγαλύτερη ανακάλυψη της ζωής μου. Συνέβη ενώ εργαζόμουν πάνω στον πρόλογο του βιβλίου του Harold Innis, *Empire and communications* [*Αυτοκρατορία και Επικοινωνίες*], το οποίο επανακυκλοφορεί από τις εκδόσεις του πανεπιστημίου του Toronto. Με μια λέξη, η ανακάλυψη είναι η εξής: για 2.500 χρόνια οι φιλόσοφοι της Δύσης απέκλειαν κάθε τεχνολογία από το πεδίο ενασχόλησής τους με την εντελέχεια ύλης και μορφής. Ο Innis δαπάνησε μεγάλο μέρος της ζωής του, προσπαθώντας να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο ο ελληνικός πολιτισμός αφανίστηκε από την γραφή και τις επιδράσεις της πάνω στην προφορική του παράδοση. Επίσης, έδωσε μεγάλη βαρύτητα στις ψυχικές και κοινωνικές συνέπειες των τεχνολογιών. Αυτό που δεν πέρασε απ' το μυαλό του είναι ότι η φιλοσοφία μας απέκλειε συστηματικά από το στοχασμό της τις Τέχνες. Μόνο φυσικοί και έμβιοι οργανισμοί ταξινομούνται ως υλο-μορφικοί.

Στην παραπάνω επιστολή, όπου σημειώνεται μία μείζων αδυναμία της δυτικής σκέψης από τον Αριστοτέλη και έπειτα, διαβάζουμε ότι οι φιλόσοφοι, κατά την ενασχόλησή τους με το αριστοτελικό ζεύγος ύλη-μορφή, απέκλειαν από τη σκέψη τους τα τεχνολογικά μέσα και ασχολούνταν μόνο με τα έμβια όντα και τα πράγματα του φυσικού κόσμου ως συνθέσεις ύλης και μορφής – γεγονός που καταγράφεται ως διαχωρισμός φύσης και λογικής, δηλαδή μεταξύ φυσικού και τεχνητού.

Η οντολογία απέκλειε συστηματικά τα τεχνικά μέσα από την επικράτειά της, ασχολούμενη μόνο με τα φυσικά μέσα, όπως ο *αιθέρας*, το *φως*, το *νερό* και η *φωτιά*, κάτι που ώθησε στις μέρες μας ιστορικούς των μέσων σαν τον Fr. Kittler στην ανάγκη συγκρότησης μιας οντολογίας των μέσων, όπου θα περιλαμβάνονται όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα επιστημονικά, δηλαδή μαθηματικώς κατασκευασμένα πράγματα, των οποίων η ύπαρξη οφείλεται στις λογικές και μαθηματικές επιστήμες: θα ήταν περιττό να υπενθυμίσουμε, λόγου χάρη, ότι ο σύγχρονος υπολογιστής βασίζεται στις άλγεβρες των Boole, Turing και von Neumann. Ομοίως και κατ'

αντιστοιχία με το παράδειγμα του υπολογιστή, στην αρχαιότητα, το «βέλος» (βλήμα) είναι ένα επιστημονικό αντικείμενο που προκύπτει μέσα από υπολογισμούς, όπως δείχνουν οι βαλλιστικές μελέτες του Αρχύτα, τις οποίες ο Αριστοτέλης μοιάζει να τις υποβαθμίζει. Για τον Αριστοτέλη, σε αντίθεση με τον Αρχύτα (πράγμα που δείχνει ότι υπάρχουν διαφορετικές παραδόσεις και γραμμές σκέψης στην ελληνική αρχαιότητα και ότι αυτή δεν αποτελεί ένα ομοιογενές μόρφωμα), τα μαθηματικά αντικείμενα, όπως και όλα τα καθολικά λογικά στοιχεία, επειδή προέρχονται από αφαίρεση, δεν έχουν αυθυπαρξία.

Καθώς μας πληροφορεί ο Kittler σε μία άγνωστη στο ευρύ κοινό διάλεξή του στο Τόκυο το 2008, υπό τον τίτλο «Προς μία οντολογία των μέσων»:

Ο Αριστοτέλης αντιβαίνει προς τους προγενέστερους ατομικούς φιλοσόφους, για τους οποίους οι ασύλληπτα μικρές εικόνες ή τα είδωλα διαχωρίζονται από κάθε δεδομένο αντικείμενο, ταξιδεύουν χωρίς να βρίσκουν αντίσταση μέσα στο κενό, για να φτάσουν τελικά στις πύλες των ανθρωπίνων ματιών ή αυτιών. Όχι, λέει ο φιλόσοφος του οποίου ο πατέρας, διόλου τυχαία, ήταν ο γιατρός ενός μεγάλου βασιλιά. Στην περίπτωση της ακοής πρέπει να υπάρχει αέρας τόσο ανάμεσα στο πράγμα και το τύμπανο όσο και μεταξύ τυμπάνου και κοχλίας. Στη δε περίπτωση της όρασης η μετάδοση είναι ακόμα πιο πολύπλοκη: ανάμεσα στο πράγμα και την ανθρώπινη ίριδα, της οποίας το χαριτωμένο αριστοτελικό όνομα είναι, παρεπιπτόντως, *κόρη*, πρέπει να υπάρχει αέρας, ενώ ανάμεσα στην ίριδα και τον αμφιβληστροειδή πρέπει να υπάρχει νερό. Όπως γνωρίζετε, ήδη από τον Εμπεδοκλή, η φωτιά και το νερό, ο αέρας και η γη αποτελούν τις τέσσερις θεϊκές ρίζες με τη στοργική ανάμιξη των οποίων η Αφροδίτη κατασκευάζει αέναα τον αρμονικό μας κόσμο. Για τον Λεύκιππο και το Δημόκριτο, τους Έλληνες ατομικούς φιλοσόφους, η προαναφερθείσα τετρακτύς σχηματίζεται επίσης από γράμματα ή στοιχεία. Ο Αριστοτέλης πάντως κάνει λόγο για δύο στοιχεία, δηλαδή τον αέρα και το νερό, ως τα δύο «μεταξύ». Με άλλα λόγια: είναι ο πρώτος που μετατρέπει μια κοινή ελληνική λέξη σε φιλοσοφική έννοια: το *μεταξύ*, το μέσο. Στο μεταξύ της απουσίας και της παρουσίας, της μεγάλης απόστασης και της εγγύτητας, του όντος και της ψυχής, δεν υπάρχει πλέον το τίποτα, αλλά μια σχέση διαμεσολάβησης. Επομένως, αντί να ειρωνεύεται τον Αριστοτέλη, ο McLuhan θα έπρεπε μάλλον να ευχαριστεί τον μεγαλύτερο Έλληνα νεολογιστή για το μήνυμά του ότι υπάρχουν μέσα, τουλάχιστον φυσικά ή φυσιολογικά.

Ένα σημαντικό βήμα όμως πέρα από την αριστοτελική θεωρία του «μεταξύ» έχει ήδη επιτελεστεί το 1927 με το *Είναι και χρόνος* του Heidegger, αφού το μάτι και το αυτί δεν περιβάλλονται πλέον από φυσικά μέσα όπως ο αέρας και το νερό, αλλά είναι εξοπλισμένα με τεχνικά μέσα όπως οι φακοί όρασης και το τηλέφωνο, γεγονός που αυξάνει αποφασιστικά την απόσταση από τα πράγματα του κόσμου.

Πρόκειται για μία από τις πλέον άγνωστες καθιερυτικές στιγμές της φιλοσοφίας των μέσων, όπως μας υποδεικνύει και πάλι ο Kittler, όπου τόσο το ζήτημα της εγγύτητας και της απόστασης όσο κι εκείνο του γιγαντισμού και του νανισμού κατέχουν κεντρική θέση και συνδιαπλέκονται με αζεδιάλυτο τρόπο.

Στην παράγραφο 23 του *Είναι και χρόνος*, ο Heidegger προλαμβάνει τον McLuhan και την ενόρασή αυτού ότι όλα τα «περιβάλλοντα είναι άορατα», δείχνοντας με την ιδιαίτερα απρόσιτη γραφή του, ότι τα μέσα καθιστούν δυνατή την αντίληψη, ενώ την ίδια στιγμή διαφεύγουν αυτής. Ο ίδιος γράφει ότι «επειδή η εν-τω-κόσμω ύπαρξη είναι ουσιαδώς χωρική [...], οι δοσοληψίες της

λαμβάνουν χώρα πάντα μέσα σε ένα περιβάλλον», το οποίο δεν γίνεται αντιληπτό, επειδή ακριβώς συνιστά προϋπόθεση της αντίληψης. Και συνεχίζει:

Για εκείνον, λόγου χάρη, που φοράει γυαλιά, τα οποία από πλευράς απόστασης του είναι εγγύτερα στο βαθμό που κάθονται πάνω στη μύτη του, αυτό το έτσι χρησιμοποιούμενο όργανο είναι από πλευράς περιβάλλοντος πολύ μακρύτερα απ' ό,τι ο πίνακας στον απέναντι τοίχο. Αυτό το όργανο παρουσιάζει τόση λίγη εγγύτητα έτσι ώστε συνήθως περνάει απαρατήρητο. Το όργανο για την όραση, όπως και εκείνο για την ακοή, λόγου χάρη το ακουστικό του τηλεφώνου, διαθέτει εκείνο το χαρακτήρα των αρχικά πρόχειρων οργάνων, ο οποίος τα κάνει να διαφεύγουν της προσοχής μας. Αυτό ισχύει και για το δρόμο, το όργανο-μέσο για το βάδισμα. Βαδίζοντας, με κάθε σου βήμα αγγίζεις το δρόμο, ώστε αυτός να μοιάζει ως το εγγύτερο και πραγματικότερο πρόχειρο ον. Κι όμως είναι πολύ πιο απόμακρο από τον φίλο σου τον οποίον συναντάς διανύοντας μία απόσταση είκοσι βημάτων πάνω στο δρόμο.

Οι φακοί όρασης, τα τηλέφωνα και οι δρόμοι γεφυρώνουν αποστάσεις. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της κατάστασης συνδιαπλοκής της απόστασης και της εγγύτητας, ονομάζονται μέσα. Τριάντα επτά χρόνια αργότερα ο McLuhan είχε ήδη προνοήσει στο *Κατανοώντας τα μίντια* ένα κεφάλαιο για το τηλέφωνο, προσθέτοντας την τελευταία στιγμή ένα ακόμη για το δρόμο, προκειμένου να κερδίσει ακόμη μεγαλύτερη δημοφιλία.

Και μάλιστα, ως εάν να είχε βαλθεί να αποδείξει όλα αυτά για τα οποία μιλάει ο Heidegger στο *Είναι και χρόνος*, ο McLuhan ονομάζει όλα τα μέσα προεκτάσεις του ανθρώπου – από τους φακούς όρασης του Freud μέχρι το δρόμο του Heidegger. Το γεγονός ότι τα τεχνικά μέσα δεν αφορούν τα πράγματα που βρίσκονται μπροστά μας, όπως τα φυσικά μέσα στην αριστοτελική οντολογία της εγγύτητας, αλλά μπορούν να φέρουν το μακρινό κοντά μας, φαίνεται πολύ καλά στον χαινεγκεριανό σχολιασμό του ραδιοφώνου, ο οποίος διατυπώνεται την ίδια χρονιά (1927) που ο Brecht προσπαθεί να ορίσει τη διαφορά μεταξύ ραδιοφώνου και τηλεφώνου.

Αυτό, λοιπόν, που ανακαλύπτει ο Heidegger στο *Είναι και χρόνος*, οκτώ χρόνια πριν τον Walter Benjamin, είναι τελικά ότι:

στην εν-τω-κόσμω ύπαρξη ενυπάρχει μια ουσιαστική τάση για εγγύτητα. Όλα τα είδη αύξησης της ταχύτητας στην οποία σήμερα συμμετέχουμε αναγκαστικά κατά το μάλλον ή ήττον, μας ωθούν να υπερβούμε την μακρινότητα. Με το ραδιόφωνο, για παράδειγμα, η εν-τω-κόσμω ύπαρξη επιτελεί σήμερα μία μη εποπτεύσιμη απομάκρυνση του κόσμου, μέσω της επέκτασης και καταστροφής του καθημερινού περιβάλλοντος (παρ. 23).

Σε αυτές τις τελευταίες λέξεις, θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε την εστία ανάδυσης εσατολογικών, αποκαλυψιακών προσεγγίσεων σαν αυτή του Paul Virilio σχετικά με τη μόλυνση και καταστροφή του χώρου και του χρόνου. Όμως, αυτό που απασχολεί εδώ το Heidegger είναι κάτι άλλο. Το ραδιόφωνο δεν αποτελεί απλά και μόνο μία από τις καθημερινές πρακτικές-προεκτάσεις του ανθρώπου, όπως οι φακοί όρασης ή το τηλέφωνο, διότι αντί αυτό απλώς να εφάπτεται με έναν λανθάνοντα τρόπο της επιφάνειας του σώματος, συναρτάται με την τότε ιστορικο-πολιτική θέση της εν-τω-κόσμω ύπαρξης, καθώς επίσης με το μετασχηματισμό αυτής: μέσω του ραδιοφώνου, ο γερμανικός λαός κλήθηκε το 1939 μέσα από τις λυχνίες των τρανζίστορς

(Goebbels: «θέλετε τον ολοκληρωτικό πόλεμο;») να εκπληρώσει μία ιστορική του αποστολή, μέσα σε ένα αγώνα κοσμοθεωριών (κομμουνισμός, καπιταλισμός, σημιτισμός κτλ), όπως άλλοτε «κλήθηκαν», μέσω του ακουστικού διαύλου, ή όπως εύστοχα συνηθίζουμε να λέμε στα νέα ελληνικά «την άκουσαν», ο απόστολος Παύλος ή ο Μωάμεθ ανταποκρινόμενοι σε προστάζουσες θεϊκές φωνές. Γράφει σχετικά ο Heidegger στη διάλεξη του 1938 με τίτλο *Η εποχή της κοσμολογίας*:

Με αυτό τον αγώνα των κοσμοθεωριών και σύμφωνα με το πνεύμα αυτού του αγώνα, ο άνθρωπος εισάγει στο παιχνίδι την απερίσταλη βία του υπολογισμού, του σχεδιασμού και της εκτροφής όλων των πραγμάτων. Η επιστήμη ως έρευνα είναι μία απαραίτητη μορφή αυτής της διεύθεσης των πραγμάτων μέσα στον κόσμο, μία από τις τροχιές πάνω στη φορά των οποίων οι νεώτεροι χρόνοι τρέχουν με μία ασύλληπτη για τους μετέχοντες ταχύτητα. Με αυτόν τον αγώνα των κοσμοθεωριών οι νεώτεροι χρόνοι εισέρχονται στο πιο αποφασιστικό και πιθανώς πιο μακροτενές κομμάτι της ιστορίας τους. Ένα σημάδι γι' αυτή τη διαδικασία είναι ότι παντού και με τις πιο διαφορετικές μορφές και μεταμφιέσεις εμφανίζεται το γιγαντιαίο. Βέβαια, το γιγαντιαίο φανερώνεται ταυτόχρονα προς την κατεύθυνση του όλο και πιο μικρού. Ας σκεφτούμε τους αριθμούς της ατομικής φυσικής. Το γιγαντιαίο ωθεί βίαια προς μια μορφή η οποία κατά τα φαινόμενα το οδηγεί προς την εξαφάνιση: προς την εκμηδένιση των μεγάλων αποστάσεων μέσω του αεροπλάνου και αυθαιρέτως μέσω μιας απλής χειρονομίας επί των κουμπιών του ραδιοφώνου προς την εκμηδένιση επίσης ξένων και απομακρυσμένων κόσμων στην καθημερινότητά τους.

3. ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ: ΤΟΣΟ ΚΟΝΤΑ ΚΙ ΟΜΩΣ ΤΟΣΟ ΜΑΚΡΙΑ

Αυτή η ολόένα κλιμακούμενη μείωση των αποστάσεων και η διαρκής αναστρεψιμότητα του μακρινού και του κοντινού, του γιγαντισμού και του νανισμού, που ανακοινώνεται μέσα από τον αποκαλυπτικό χαϊντεγκεριανό τόνο, και η οποία αυξάνεται προσεγγίζοντας το απειροελάχιστο στις σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες, προσκρούει ωστόσο σε ένα εμπόδιο, το οποίο συνιστά την πέτρα του σκανδάλου της ψηφιακής κουλτούρας: την υλικότητα του σώματος. Η τάση της σημερινής τηλεματικής κοινωνίας, ζητούμενο της οποίας είναι η όσο το δυνατόν περισσότερο ακέραιη και ταχύτερη παραγωγή, αποθήκευση και ανταλλαγή πληροφοριών, είναι όχι μόνο η συρρίκνωση-σμίκρυνση των αποστάσεων στο χώρο και στο χρόνο, αλλά κι εκείνη του ίδιου του σώματος. Η παγκοσμιοποίηση την οποία ευαγγελιζόταν ο McLuhan και η οποία ισούται με μία γιγάντωση σε μικροσκοπικό επίπεδο, όπου οι αποστάσεις έχουν συμπτυχθεί τα μέγιστα (το παγκόσμιο χωριό), επαναλαμβάνεται με μορφοκλασματικό τρόπο στο επίπεδο της τεχνολογικά εξοπλιζόμενης ανθρώπινης σωματικότητας, η οποία αντιμετωπίζεται ήδη από τις απαρχές της τεχνολογικής νεωτερικότητας μέχρι και τις σημερινές ψηφιακές τεχνολογίες ως πηγή θορύβου, παρεμβολών, σφαλμάτων, αμφισημιών, δυσλειτουργιών, κοντολογίς ως μία ενοχλητική απόφυση: ο άνθρωπος ως σημείο στένωσης στις αρτές των επικοινωνιακών δικτύων. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που είναι δύσκολο να διευθετηθεί και το οποίο περιγράφει με πολύ ωραίο τρόπο ο φιλόσοφος των μέσων και της επικοινωνίας Vilém Flusser, χρησιμοποιώντας τη μεταφορά της μυρμηγκοφωλιάς για να εξεικονίσει τη σύγχρονη τηλεματικά δικτυωμένη κοινωνία: όπως ακριβώς η μυρμηγκοφωλιά αποτελεί έναν υπερεγκέφαλο που εν είδει ψηφιδωτού συντίθεται από πολλούς επιμέρους εγκεφάλους μυρμηγκιών, έτσι και η τηλεματική κοινωνία αποτελείται από εγκεφάλους συνδεδεμένους με άλλους ηλεκτρονικούς εγκεφάλους, σχηματίζοντας έναν υπερέγκεφαλο που

σήμερα φέρει το όνομα world wide web [παγκόσμιος ιστός]. Ωστόσο, ο Flusser επισημαίνει ότι η μεταφορά αυτή της μυρμηγκοφωλιάς έχει ένα όριο, αφού στην τηλεματική κοινωνία δεν υπάρχει το «έξω»: είναι παγκόσμια, στραμμένη προς τα μέσα· δεν εγκρύγνυται προς τα έξω, αλλά τελεί υπό το καθεστώς μιας διαρκώς κλιμακούμενης συρρίκνωσης-ενδόρρηξης. Σε αυτόν τον υπερεγκέφαλο τα σώματα υφίστανται ως απλές αρχαϊκές προσαρτήσεις: πράγμα που σημαίνει ότι δεν είναι μόνο οι τεχνολογίες αυτές που αποτελούν προεκτάσεις και εξωτερικές προσθήκες της φυσιολογίας του ανθρώπου, αλλά και ότι η ίδια η φυσιολογία είναι πλέον αυτή που συνιστά προέκταση των διαδικτυωμένων τεχνολογιών και των καναλιών της τηλεματικά οργανωμένης κοινωνίας. Όπως άλλωστε παραδέχεται κάποια στιγμή και ο ίδιος ο McLuhan, ο άνθρωπος γίνεται «όργανο αναπαραγωγής του μηχανικού κόσμου, όπως είναι η μέλισσα στο φυτικό κόσμο, επιτρέποντάς του να γονιμοποιείται και να εξελίσει αδιάκοπα καινούργιες φόρμες».

Αν η γιγάντωση, σύμφωνα με τον Flusser, αποτέλεσε το τελικό στάδιο της βιομηχανικής νεωτερικότητας, βασικά συστατικά της οποίας υπήρξαν η μάζα και η ενέργεια, στη δική μας ψηφιακή εποχή, βασικό συστατικό της οποίας είναι κατά Norbert Wiener η πληροφορία, η νέα τάση γιγάντωσης μετατίθεται ετούτη τη φορά στο μικροσκοπικό επίπεδο, όπως άλλωστε είχε ήδη υποστηρίξει το 1938 ακριβώς πριν τον πόλεμο, μήτρα όλων των μέσων, καθώς είδαμε παραπάνω, ο Heidegger.

Ακολουθώντας τη στοχαστική οδό που διάνοιξε ο τελευταίος, ο Flusser αναγνωρίζει το 1985 στο βιβλίο του *Προς το Σύμπαν των τεχνικών εικόνων*, ότι η έννοια του υπέρ-μετρου εφαρμόζεται τόσο στα μακροσκοπικά όσο και στα μικροσκοπικά μεγέθη. Εξ ου και η διατύπωσή του ότι «έναν πυρήνα από μπουμπού μπορεί να είναι υπέρμετρος και μάλιστα περισσότερο από ένα γαλαξία». Κάτι που δίχως αμφιβολία αφορά εξίσου και τις ολοένα και περισσότερο σμικρυνόμενες συσκευές που φέρουμε πάνω μας, οι οποίες τείνουν να συρρικνωθούν «τόσο πολύ ώστε να είναι σχεδόν άορατες».

Αυτό καθίσταται ιδιαίτερα πρόδηλο στο πεδίο της αρχιτεκτονικής των microchip, όπου κυρίαρχη πρακτική είναι αυτή της διαρκούς σμίκρυνσης [miniaturization], η οποία συνιστά το νέο arcana της βιοτεχνολογίας. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως εδώ, όπως και στην περίπτωση της διαχείρισης του σώματος ως αναπόφευκτου υλικού παράγοντα παρεμβολών και άρα απροσδιοριστίας, υπάρχουν μάλλον φυσικά όρια τα οποία φαίνεται πως δεν επιτρέπουν την υπόσχεση μιας απόλυτης προσεγγίζουσας τη μηδενική διάσταση σμίκρυνσης, και ετούτο για το λόγο ότι κατά τη διαδικασία σμίκρυνσης υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο εμφανίζονται στην ύλη (εν προκειμένω, στο πυρίτιο) μη υπολογίσιμα κβαντικά εφέ που δυσχεραίνουν την ηλεκτρονικο-λιθογραφική εγγραφή της πληροφορίας. Όπερ σημαίνει αφενός πως δεν μπορεί να υπάρξει πληροφορία δίχως υλικό φορέα, αφετέρου πως η κυριαρχία μας πάνω στη φύση –και στη φύση μας– προσκρούει σε αντιστάσεις.

Ας επιστρέψουμε όμως στο ζήτημα του σώματος, άλλως ειπείν του ανθρώπινου hardware, και της διευθέτησής του στο πλαίσιο της τηλεματικής κοινωνίας, όπως το θεματοποιεί παραπάνω ο Flusser. Κατ' εκείνον, η συρρίκνωση και αναγωγή των όγκων των σωμάτων σε δίκτυα συνεργαζόμενων εγκεφάλων έχει να κάνει, μεταξύ άλλων, με μία γενική ακαταμάχητη γοητεία του μικροσκοπικού στην οποία μάλιστα μοιάζει να ενδίδει και ο ίδιος ο Flusser και την οποία εντοπίζει και στο επίπεδο της λίμπιντο. Πρόκειται κατά βάθος για την τεχνική αποκοπής της λίμπιντο από την αναπαραγωγή, του σεξ από τη βιολογία.

Σε μία κουλτούρα του μαζικού εξεγκεφαλισμού τόσο των σωμάτων όσο και των κυκλωμάτων, είναι φυσικό η απόλαυση να εδράζεται και αυτή περισσότερο στο κεφάλι παρά στα γεννητικά όργανα. Γι αυτό το λόγο, σε ένα άλλο σημείο του έργου του, μιλάει για τη μαζική κουλτούρα στην

οποία ζούμε ως μία στοματικο-πρωκτική φάση του πολιτισμού: όπως τα βρέφη, έτσι και οι σύγχρονοι εραστές των gadget παλινδρομούν μεταξύ στόματος και πρωκτού, στο βαθμό που ο κάθε εγκέφαλος δεν σταματάει να ρουφάει και να αποβάλλει πληροφορίες, οπτικοακουστικά, γνωρίζοντας να απολαμβάνει μονάχα «τρώγοντας» και «αφοδεύοντας», απωθώντας τα γεννητικά όργανα στο περιθώριο. Στο επίπεδο αυτό είναι λες και δεν έχει ακόμη επισυμβεί η διάκριση των φύλων. Αν προσθέσουμε σε ετούτες τις φροϋδικής προέλευσης παρατηρήσεις και εκείνες του Jacques Lacan για την ύπαρξη «μερικών αντικειμένων» όπως η φωνή και το βλέμμα, καθώς και τις απολαύσεις που συνδέονται με αυτά, τότε καταλαβαίνουμε την επιλογή της σύγχρονης βιομηχανίας να επενδύει σε συσκευές που απομονώνουν τη φωνή και το βλέμμα, προσφέροντας έτσι στους καταναλωτές τους τη δυνατότητα να απολαμβάνουν ατέρμονα: μειώνοντας, συρρικνώνοντας το σώμα σε βλέμμα και φωνή, αυτό που προάγεται είναι ένα μοντέλο άφυλης απόλαυσης. Δεν έχετε παρά να σκεφτείτε τους εαυτούς σας προσηλωμένους στο ακουστικό του κινητού σας ή στην οθόνη του υπολογιστή. Μπορεί να υπάρχει η υπόσχεση μίας μελλοντικής συνεργίας των αισθήσεων μέσω της ανάπτυξης συστημάτων ολοκληρωτικής σύνδεσης απευθείας με το νευρικό σύστημα, αλλά βρισκόμαστε ακόμη πολύ μακριά από μία τέτοια ανθρωπολογική κατάσταση.

Κατ' αυτή την έννοια, η γνωστή υπόθεση του Michel Foucault για τη μικροφυσική της εξουσίας και των τρόπων εισχώρησης της τελευταίας στο σώμα μας –δηλαδή, ότι η εξουσία δεν είναι κάτι εξωτερικό και πειθαρχικό προς εμάς, αλλά κάτι ενδογενές που έχει να κάνει με την ίδια τη συγκρότησή μας ως υποκειμένων, ότι αυτή δεν καταστέλλει, αλλά διαμορφώνει μοντέλα απόλαυσης– θα πρέπει λοιπόν να συμπληρωθεί τόσο από μία αναλυτική του hardware όσο και από μία λιμπιντική οικονομία, που θα αφορά τις νέες επενδύσεις της βιοτεχνολογίας αυτής στα μερικά αντικείμενα. Ας θυμηθούμε εδώ και πάλι τον McLuhan, ο οποίος αν και δεν οδηγήθηκε σε μία πολιτική οικονομία των μέσων, είχε ήδη διαβλέψει και περιγράψει σε μεγάλο βαθμό ότι αυτή:

η δύναμη της τεχνολογίας να δημιουργεί το δικό της κόσμο ζήτησης δεν είναι ανεξάρτητη από το γεγονός ότι αποτελεί πρώτα απ' όλα προέκταση του ίδιου μας του σώματος και των αισθήσεών μας... Η ανάγκη να χρησιμοποιούμε τις αισθήσεις που υπάρχουν είναι το ίδιο επίμονη με την ανάγκη να αναπνέουμε – ένα γεγονός που εξηγεί την παρόρμηση να κρατάμε λίγο πολύ συνεχώς ανοικτό το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση... Χρησιμοποιούμε επίσης τις εξωτερικές προεκτάσεις των αισθήσεων και ικανοτήτων μας τις οποίες ονομάζουμε μέσα, το ίδιο ασταμάτητα, όπως τα μάτια μας και τα αυτιά μας, και για τον ίδιο λόγο.

Η νέα μετα-σεξουαλική, περισταλαμμένη στα μερικά της αντικείμενα, σωματικότητα η οποία συγκροτείται και υποστηρίζεται μέσα από τα δίκτυα των gadget και των τεχνικών εξοπλισμών – των οποίων εμείς είμαστε απλώς υποτελείς, όπως δήλωνε το 1975 ο Lacan μπροστά σε ένα μικρόφωνο, για να καταγραφεί η φωνή του από ένα μαγνητόφωνο και να εκτυπωθεί αργότερα σε βιβλίο με τον τίτλο *Encore*– αυτή η σωματικότητα δύναται να ιδωθεί είτε, κατά τον Flusser, ως απελευθέρωση από το βάρος του σώματος, είτε, κατά τον Virilio, ως μία νέα μορφή βιοτεχνολογικής ιδιοποίησης, σκοπός της οποίας είναι όχι μόνο η διάλυση της διάφυλης σχέσης, αλλά και της ερωτικής πράξης μέσω του τηλεματικού προφυλακτικού.

Όπως τυχαίως, θα πρέπει να προσθέσουμε εδώ, ο McLuhan έγραψε για όλα τα μέσα εκτός για το μέσο ονόματι *έρως*. Σύμφωνα με τον Freud, ο έρωτας συνιστά πολιτισμικό μέσο ένωσης σε αντίθεση με την ενόρμηση θανάτου που διαλύει όλες τις συνδέσεις και τις ενότητες. Τίθεται,

λοιπόν, εύλογα το ερώτημα αν τα νέα αισθητήρια όργανα του έρωτα που αναπτύσσονται, οι βιοκυβερνητικοί εξοπλισμοί, λειτουργούν υπέρ ή κατά του έρωτα.

Η μείωση και η σμίκρυνση των αποστάσεων παράγει όντως εγγύτητα; Ή μήπως μία γνήσια εγγύτητα θα ήταν αυτή που θα διατηρούσε εντός της μία αμείωτη απόσταση, για να μπορεί να διατηρείται ως τέτοια;

Το σίγουρο είναι ότι, εντός της κουλτούρας των νέων μέσων, αναδύεται μια νέα μορφή απόλαυσης που εγγυάται και την ταυτόχρονη προστασία από τον άλλο, από το άλλο φύλο. Αυτό που αποφεύγεται είναι το μη υπολογίσιμο ρίσκο της αμεσολάβητης παρουσίας του, αν κάτι τέτοιο ήταν ποτέ δυνατόν.

Τελικά, το σώμα του άλλου βρίσκεται τόσο κοντά, κι όμως τόσο μακριά, όσο κοντά κι ωστόσο ανοίκει μακριά μας είναι οι χωρικές διαστάσεις των ολοκληρωμένων κυκλωμάτων πάνω στο γραφείο μας.

Η ερωτική επένδυση του κυβερνοχώρου φαντάζει παθογενής μόνον σε εκείνον που ακόμη πιστεύει ότι υπάρχει η διάφυλη σχέση. Το αργότερο μετά την λακανική ψυχανάλυση όμως αρχίσαμε να καταλαβαίνουμε ότι η σχέση μεταξύ των φύλων πραγματώνεται στο βαθμό που αποτυγχάνει. Τι απολύει, λοιπόν, εκείνος που αντικαθιστά σε μια μετα-σεξουαλική κοινωνία τη δυσλειτουργία της φυσικής διάφυλης σχέσης μέσω της ναρκισστικής συνέργειας ανθρώπου-μηχανής (Turing); Όταν η προσομοίωση της διέγερσης καθοδηγεί-ποδηγείται την απόλαυση προς μια φαντασιακή ικανοποίηση που προσφέρεται μέσω της οθόνης; Μπορεί να υπάρξει απόλαυση πέραν του φαντασιακού της οθόνης;

Ή μήπως όποιος δραπετεύει από τον κυβερνοχώρο προς τον φυσικό έρωτα ενός *face-to-face*, ανακαλύπτει εκ νέου την αναγκαιότητα παραγωγής φαντασιακών οθονών και την προσφυγή στα interface; Δεν υπήρχαν ανέκαθεν τέτοια interface, όπως η λογοτεχνία, η ζωγραφική, η ποίηση, τελευταία η φωτογραφία και ο κινηματογράφος, η ροκ μουσική και πρόσφατα η Καθολική Μηχανή Διακριτών Καταστάσεων που προσέφεραν και προσφέρουν μοντέλα ερωτικών βιωμάτων;

Μήπως το θέμα είναι μάλλον η βελτιστοποίηση της διεπαφής ανθρώπου-μηχανής; Φτάνουμε τελικά μέσω της τεχνολογίας εκεί που ήδη βρισκόμασταν ανέκαθεν: στην τεχνολογία του έρωτα;

Υπάρχει ο έρωτας χωρίς τη τεχνολογία του έρωτα; Μήπως αντί η μηχανή Turing και τα όργανά της να αποτελούν προεκτάσεις του ανθρώπου, ο άνθρωπος λειτουργεί ως σεξουαλικό όργανο των τεχνικών μέσων; Τέλος, τι σημαίνει αυτή η νέα μορφή *συμβίωσης* με την ψηφιακή νύφη;

Προς στιγμήν, ένα μόνο είναι διαπιστωμένα βέβαιο: ότι το μόνο που προδιαγράφει ο υπολογιστής είναι ένα interface το οποίο μειώνει το σώμα κατά τρόπο θλιβερό σε ένα mouse-click και άρα στην τενοντίτιδα. Κι ας μην εγείρει κανείς την αντίρρηση πως στο εγγύς μέλλον, αν όχι ήδη, οι υπολογιστές θα δέχονται εντολές απευθείας από το στόμα των χρηστών τους, γιατί στην περίπτωση αυτή θα μαλλιάσει η γλώσσα τους.